

Yliopistosivistyneistön asema ja tehtävät yhteiskunnassa

Erik Allardt

Yliopistosivistyneistön aseman ja roolin muutokset ovat selvästi kuvastuneet maamme poliittisessa elämässä. On usein viitattu siihen miten maamme yliopistosivistyneistö ratkaisevasti vaikutti Suomen itsenäistymiseen ja eurooppalaiseksi valtioksi kasvamiseen. Varsinkin monet professorit saattoivat aivan omasta takaa, valtaeliittiin ja säätyläissivistyneistöön kuuluvina, aktiivisesti toimia ja vaikuttaa valtakunnallisessa politiikassa. Mutta onko yliopistosivistyneistölämme enää tätä asemaa?

”Ein Professor ist ein Mann anderer Meinung”. Vaikka nykyaikaistamme ja suomalais-tamme tämän sanoman kuulumaan ”yliopistosivistyneistön jäsen on ihminen joka on eri mieltä” se on tuskin yhtä vankasti tosi kuin vanhassa eurooppalaisessa yliopistomaailmassa. Se sisältyy kuitenkin aforistisen totuuden ja kuvaa yhtä yliopiston opettajan tehtävää.

Edellä mainitun saksalaisen yliopistoaforismien paikkansapitävyys ja osuvuus on suuresti riippuvainen sekä yliopistossa toimivien henkilöryhmien sosiaalisesta koostumuksesta että heitä ympäröivän yhteiskunnan rakenteesta. Aforismin mainitsemat professorit eivät enää ole yksin yliopistoyhteisöä muodostavia ja niin sanotut yliopistoyhteisöt opettajineen, tutkijoineen ja opiskelijoineen ovat laajentuneet tavalla, mikä ennen vanhaan tuskin olisi ollut edes käsitettävissä.

Suomalainen yhteiskunta koki 1960- ja 1970-luvuilla yhden 1900-luvun Euroopan nopeimmista rakenteellisista muutoksista. Suomi muuttui noina vuosina lopullisesti teolliseksi yhteiskunnaksi. Yhteiskunnallinen murros koski myös korkeakouluja ja korkeinta opetusta. Korkeakoulujen opettajien ja korkeakouluopiskelijoiden määrä lisääntyi räjähdysmäisesti. Ylioppilaiden ja korkeakouluopetusta

saaneiden määrän suuri lisäys ei aiheuttanut vain huomattavia muutoksia työvoiman rakenteeseen ja yhteiskunnan luokkarakenteeseen vaan se aikaansai murroksia myös poliittisessa ilmastossamme ja maamme henkisessä elämässä. Vaikka nuoren ihmisen ohjautuminen korkeakouluopetukseen oli edelleen sosiaalisesti valikoivaa, korkeakouluopetus lakkasi kuitenkin olemasta vain harvoille suotu etuoikeus. Nopea korkeakouluopetuksen laajeneminen kuuluu eittämättä 1900-luvun Suomen kauaskantoisimpiin muutoksiin, joka vaikutti myös sivistyneistön toimintaehtoihin.

Sivistyneistö on monessa suhteessa epämääräinen käsite eikä sitä mielestäni edes kannata kovin tarkasti määritellä. Yliopistosivistyneistö on kuitenkin kategoria, joka aina jotenkin liittyy tieteelliseen tutkimukseen. Professoriksi ja akateemiseksi opettajaksi pätevoidytään tutkimalla. Yliopistosivistyneistöön luetaneen myös monet sellaiset henkisessä elämässä aktiiviset, jotka ovat siirtyneet yliopistosta, sen tutkimuksesta ja opetuksesta muualle, mutta jotka edelleen ammentavat tietoja ja ideoita akateemisesta tutkimuksesta ja sitä koskevasta kritiikistä ja keskustelusta.

Yliopistosivistyneistö ja politiikan professionalisoituminen

Yliopistosivistyneistön aseman ja roolin muutokset ovat selvästi kuvastuneet maamme poliittisessa elämässä. On usein viitattu siihen miten maamme yliopistosivistyneistö ratkaisevasti vaikutti Suomen itsenäistymiseen ja eurooppalaiseksi valtioksi kasvamiseen. Varsinkin monet professorit saattoivat aivan omasta takaa, valtaeliittiin ja säätyläissivistyneistöön

kuuluvina, aktiivisesti toimia ja vaikuttaa valtakunnallisessa politiikassa. Sen jälkeen on tapahtunut politiikan professionalisoitumista, johon kuitenkin liittyy monenlaisia käännteitä. Ilkka Ruostetsaari (1998) on systemaattisesti tutkinut ja kuvannut suomalaisen politiikan professionalisoitumisen eri vaiheita.

Ruostetsaari mainitsee aluksi kuinka säätyvaltiopäivien viimeisen istuntokauden jäsenen korkea koulutustaso oli luonnollinen seuraus siitä, että koulunkäyntimahdollisuudet kuuluivat säätyläisten erioikeuksiin. Hän osoittaa kuinka eduskuntauudistus sekä yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden käyttöönotto 1906 käänsivät edustajien koulutustason jyrkään laskuun, vaikka eduskunnan jäsenen koulutustaso säilyi koko väestöä selvästi korkeampana.

1900-luvun toisella puoliskolla kansanedustajien koulutustaso on kuitenkin ollut selvässä nousussa. Ruostetsaaren mukaan koulutustason nousu on ollut ilmeinen kehityssuunta 1950-luvun alusta lähtien selvän hyppäyksen ajoituksessa 1970-luvun alkuun. Koulutustason nousu on erityisesti heijastunut yhteiskuntatieteellisen yliopistokoulutuksen yleistymisestä. Tämä on sinänsä merkki professionalisoitumisesta, koska yhteiskuntatieteellisissä koulutusohjelmissa on voitu opiskella nimenomaan valtakunnalliseen politiikkaan liittyviä ongelmia. Samalla kuitenkin varsinaisten yliopisto-opettajien ja professoreiden mukanaolo on vähentynyt. On syntynyt poliitikon ammatti, johon erikoistutaan ja kouliinnutaan. Tämä ei sinänsä merkitse sivistyneistön panoksen vähenemistä, sillä on ilmeistä, että monet kansanedustajat aktiivisesti ja jopa lisääntyvässä määrin ammentavat tietoja tieteellisistä julkaisuista ja tutkimustuloksista koskevista keskusteluista.

”Der Streit der Fakultäten”

Poliitikkoja ja kansanedustajia koskevat kansainväliset tiedot osoittavat miten akateemisen taustan omaavat ammattipoliitikot eri maissa ovat rekrytoituneet eri tiedekunnista ja eri oppiaineista. Ruostetsaari kertoo miten Ranskassa ja varsinkin Yhdysvalloissa juristien osuus kansanedustajien keskuudessa on ollut huomattavan suuri, kun taas Suomessa juridisen koulutuksen saaneiden osuus kansanedustajien keskuudessa on ollut vertailevasti katsoen

pieni. Sen sijaan yhteiskuntatieteellistä koulutusta omaavien osuus kansanedustajiemme keskuudessa on 1900-luvun toisella puoliskolla kasvanut nopeasti. Akateeminen koulutus vaikuttaa oletettavasti poliitikkojen tyyliin, niin poliittisen toiminnan tyyliin kuin heidän elämäntapaansa.

Erilaisen akateemisen koulutuksen yliopistosivistyneistössä aiheuttamia tyylillisiä ja näkemyksellisiä eroja on käsitellyt kaksi sangen kuuluisaa akateemista guraa ja ajattelijaa: Immanuel Kant ja Pierre Bourdieu.

Vuonna 1798 Immanuel Kant julkaisi Königsbergissä kirjan *Der Streit der Fakultäten*. Kant tähdensi kahden ryhmän välistä eroa. Toiseen kuuluivat teologit, juristit ja lääkärit, toiseen taas humanistit ja luonnontieteilijät. Edelliseen ryhmään, Kantin kielenkäytön mukaan korkeimpiin tiedekuntiin ja oppineitten parlamentin oikealle puolelle sijoittuneet ammatit ja koulutettavat, ovat keskeisesti hallituksen asialla, mutta kuten muussakin toiminnassa tarvitaan aina myös vasemmalle puolelle sijoitettavaa oppositiota, joka mm. voi esittää hallitukselle mitä sen toiminnassa pitkän päälle on hyödyksi tai haitaksi. Tälle vasemmalle puolelle kuuluu humanisteista ja luonnontieteilijöistä koostunut filosofinen tiedekunta. Kantin näkemys kuvastaa kiinnostavalla tavalla miksi humanistiset tieteet ja luonnontieteet yhdessä ovat muodostaneet eri maissa aikoinaan esiintyneet filosofiset tiedekunnat. Se on Kantin kielenkäytössä ns. alempi tiedekunta, jossa tutkimus ja opetus on ollut hallituksen holhouksesta vapaata ja jossa oppineitten oma järki on sanonut mikä on järkevää ja oikein. Oikealla puolella on tarvittava auktoriteetti, vasemmalla puolella taas yhtä lailla tarvittava vapaus.

Immanuel Kantin jakoa soveltamaan ja uuden aikaistamaan ryhtyi Pierre Bourdieu kuuluisassa vuonna 1984 julkaisemassaan kirjassa *Homo Academicus*. Hän käyttää Kantin vanhaa jakoa, empiirisesti tutkien ns. korkeimpien tiedekuntien edustajista erityisesti juristeja ja lääkäreitä. Hän kuitenkin huomauttaa miten Kantin vanhan jaon soveltaminen on vaikeutunut siitä, että yhteiskuntatutkijoiden osuus akateemisesti koulutettujen joukossa on huomattavasti kasvanut. Yhteiskuntatieteilijät ovat näet jakautuneet sellaisiin, jotka ovat hallitusten asialla ja sellaisiin, jotka harjoittavat vapaata tutkimusta. Bourdieun mukaan lääkärin ja juristin pätevyys on juridisesti varmistettu tekninen ja muodollinen pätevyys, joka an-

taa laillistetun oikeuden soveltaa tieteellisesti varmistettua tietoa. Se, että lääketieteen monet tutkijat työskentelevät klinikoissa on kuitenkin Bourdieun mukaan merkki siitä, että tiede on alistettu sosiaaliseen valtaan, joka antaa sille tehtäviä ja myös formuloi rajoituksia. Lääketiede on käytännön tiede, jonka totuudet ja menestykset koskevat koko kansakuntaa. Bourdieu on kerännyt runsaasti tietoja eri akateemisten ryhmien sosiaalisesta taustasta ja koulutuksesta. Hän viittaa useasti Michel Foucaultiin ja Aaron Cicoureltiin, jotka ovat analysoineet miten lääkärin pätevyyteen liittyy sekä etiikkaa, joka kytkee sen valtiovaltaan ja yhteiskunnalliseen järjestykseen, että valtaa soveltaa omia näkemyksiään suhteessa potilaisiin. Eittämättä tämä lääkärin erikoinen sidos sosiaaliseen järjestykseen ja valtiovaltaan on ollut omiaan kasvattamaan heissä sosiaalista sovinnaisuutta ja varovaisuutta, joskus maailman menoa koskevaa välinpitämättömyyttä.

Suomalaisen yliopistosivistyneistön vaihtoehdot

Tietenkin akateeminen elämä, siihen liittyvä tutkimus, opetus ja ideointi ovat muutoksen alaisia. Moniin Bourdieun näkemyksiin, havaintoihin ja tilastoihin voidaan esittää täydennyksiä ja myös ajankohtaisia korjauksia. Kuitenkin hänen nimenomaan Immanuel Kantin inspiroima analyysinsä on tärkeä ja antoisa lähtökohta. On eittämättä niin, että jako toisaalta tiedekuntiin, jotka selvästi kytkeytyvät hallintoon ja hallinnolliseen järjestelmään ja toisaalta tiedekuntiin, joissa hallinnon tavoitteista riippumatta voidaan harjoittaa tieteellistä tutkimusta, kiinnostava.

Jako kuvastuu myös poliittisissa asenteissa. Ainakin Euroopassa suoritettujen tutkimusten mukaan lääkärit ja lääkärikoulutuksen saaneet ovat poliittisesti konservatiivisempia kuin humanistit ja luonnontieteilijät - varmuuden vuoksi sanon *ainakin* Euroopassa, koska näin ei näytä olevan esim. Etelä-Amerikassa. Euroopassa on kuitenkin myös muutoksia nähtävissä mm. lääketieteellisen tutkimuksen muuttuvien ulkonaisten olosuhteiden johdosta. Lääketieteellinen tutkimus on yhä enemmän luonnontieteellistä ja sitä suoritetaan vähenevässä määrin sairaaloiden klinikoilla ja lisääntyvästi erillisissä tutkimuslaitoksissa.

Lähtemällä Immanuel Kantin ja Pierre Bourdieun jaotuksista voimme suomalaisissa yliopistoissa erottaa neljä tällä hetkellä havaittavaa yliopistosivistyneistön älyllisen tyylin ryhmää:

1. Julkishallintoon kytkeytyvän tietoisopin soveltajat
2. Tieteen omaehtoisuuden puolestapuhujat
3. Tieteen taloudellisen hyödyllisyyden korostajat
4. Sosiaalisen tasauksen ja sivistyksen kehittämisen ajajat

Luettelossa ensimmäinen (1) on Kantin ns. korkeampia ja valtiollis-hallinnollisia kytkeviä kuvaava tutkimus- ja ajatustyyli. Siihen kuuluvat oikeustiede, perinteellistä sairaanhoitoa korostava lääketiede sekä yhteiskuntatieteellisistä aineista osa taloustieteestä, valtiopista ja sosiaalipolitiikasta. Näissä kaikissa on tutkimuksessa otettava huomioon valtion ja julkisen hallinnon tarpeita. Tieteelliset argumentit ovat toki näissä aineissa hyvin tärkeitä, mutta ne eivät ole riittäviä. Niihin on sovellettava myös sellaista, mitä hieman epämääräisesti sanotaan hyväksi arvostelukyvyksi. Se merkitsee yleensä sopeutumista sovinnaisuuksiin ja järkevänä pidettyyn hallintoon. Ne ovat, kuten juridiikkaa aiemmin kuvattiin, tietoisoppia, eivätkä vain tiedettä.

Ns. alemmat, vapaata järkeä korostavat, aiemmin filosofiseksi kutsutut tiedekunnat eivät enää edusta yhtenäistä tutkimus- ja ajatustyyliä. Niissä erottuu eri tyyliä, mm. luettelossa toisena (2) mainittu tieteen omaehtoisuutta tähdentävä ajatusmaailma. Se elää rikkaasti monien humanistien ja luonnontieteilijöiden keskuudessa. Tiedettä ja tutkimusta tehtäessä päätavoitteena on tieteen ja tieteellisen keskustelun kehittäminen. Tähän ryhmään kuuluvien tutkijoiden ei tarvitse filosofiseen keskusteluun joutuessaan yksipuolisesti argumentoida itsenäisen tieteellisen tutkimuksen puolesta, mutta koko heidän elämänsä ja ajatustyyliinsä rakentuvat sille, että he toiminnassaan ennen kaikkea ottavat huomioon tieteen kehitystavoitteita ja muiden tutkijoiden kantoja.

Typologiassa kolmantena tyyppinä on varsinkin luonnontieteilijöiden keskuudessa kasvava, tutkimuksen taloudellista hyötyä tähdentävä ryhmä. Sen edustajille on ominaista, että he ovat taipuvaisia kieltämään perus- ja soveltavan tutkimuksen eroa. Tässä ryhmässä kytketään tutkimus innovaatioihin ja yrittäjyy-

teen. Mikäli julkisesta hallinnosta haetaan signaaleja, viitataan kernaasti OECD:n julkilausemiin. Koulutuksen ja tutkimuksen perimmäinen tarkoitus on kansakunnan taloudellinen menestys.

Neljäs tyyppi on yleisin humanistien ja yhteiskuntatieteilijöiden piirissä. Se on sangen monivivahteinen kategoria, koska siihen kuuluvat sekä erityisesti sosiaalista tasausta tähdentävät radikaalit että sivistysperinnettä vaalivat, usein konservatiivisesti, joskus korostuneen kansallisesti ajattelevat kulttuurihenkilöt. Taistellessaan kovaa taloudellisuutta ja tekniikan ylivoimaa vastaan radikaalit ja konservatiivit kuitenkin toisinaan löytävät toisensa. Kategoria on nimenomaan sosiaalisia uskomuksia vaaliva ja kehittävä tyyppi, jolle sosiaalisen elämän, usein kielellisesti ilmaistavat muodot, ovat hyvin tärkeitä. Tutkimus on keskittynyt kuvaamaan sosiaalista ja kulttuurista elämää, sen vaalimista ja kehittämistä.

Eittävässä tässä mainitut tyyli edustavat yleistävän koosteen yliopistosivistyneistömme sekä yhteiskunnallisista tehtävistä että akateemisesta tyylistä. Yliopistosivistyneistömme tehtävänä ja sosiaalisena funktiona on suorittaa tieteellistä tutkimusta, palvella tieteellisin argumentein valtion hallintoa, edesauttaa ja kehittää talouselämässä ja tuotannossa tarvittavaa osaamista sekä tieteellisesti analysoimalla kehittää oikeudenmukaisuutta, empatiaa ja sivistystä. Kaikkiin näihin tehtäviin liittyy systemaattista ja tieteellistä tutkimusta, mutta vain tieteen omaehtoisuutta koskevassa tyyliässä se on nostettu täysin keskeiseksi tavoitteeksi.

Kuvaamani akateemisten tutkijoiden ja suomalaisen yliopistosivistyneistön neljä päätyyliä edustaa varsin vapaalla kädellä piirrettyjä ideaalityyppejä. Vaikka olen liittänyt esittämani tyypit eri aineisiin ja tiedekuntiin on selvää, että kussakin tiedekunta- ja aineryhmässä on paljon poikkeuksia. Myös Pierre Bourdieun kehittämässä *Homo Academicuksen* jaotteluissa on paljon poikkeuksia kuten hänen tilastoistansa voidaan nähdä. Sekatyypit ovat luultavasti ajan myötä lisääntyneet. Monella yhteiskunnan lohkona on voitu havaita, ettei maailma ole yhtä yhtenäisesti rakennettu kuin vuosisatamme alussa tai keskivaiheilla. Luokkaeroja on olemassa, mutta ne ovat myös muuttuneet siten, ettei niihin enää yhdisty selviä kulttuurisia eroja kuten ennen vanhaan oli asianlaita. Suomessa äänestyskäyttäytyminen sekä valinta porvarillisuuden ja sosialismin

välillä eivät enää liity ammattiasemaan ja sosiaaliseen taustaan yhtä selvästi kuin aiemmin. Luultavasti myös yliopiston tiedekuntien ja ainekokonaisuuksien väliset tyylliset ja tieteellistä asennoitumista koskevat erot ovat epämääräisempiä kuin ennen.

Individualisaatio

Nykyisiä muutoksia on usein haluttu kuvata sanomalla, että yksilön merkitys on lisääntynyt suhteessa sosiaalisiin kategorioihin ja kategorisointiin. Yksilöiden lisääntyvä korostaminen oli hyvin keskeinen riskiyhteiskunnan käsitteen luoja Ulrich Beckin ja Elisabeth Beck-Gernsheimin viime vuonna julkaistussa kirjassa *Individualization. Institutionalized Individualization and its Social and Political Consequences* (2001).

Beckien kirjan pääteemana on se, että maailmaa ja varsinkin eurooppalaista maailmaa hallitsee voimakas individualisaation, yksilöllistymisen tendenssi. Sillä he eivät viittaa ihmisyksilön psykologiseen kehitykseen eivätkä myöskään uusliberalismin väitteeseen, että ihmisten taloudellista toimintaa hallitsevat itsekäät motiivit. Heidän teesinsä on se, että ihmiset nykyään hahmottavat maailmansa ja tiedostavat ympäristönsä yksilöllisen identiteettinsä ja oman persoonallisen elämänsä puitteissa eivätkä kuten aiemmin esim. kansallisuutensa, yhteiskuntaluokkansa, ammatinsa, puoluevärinsä, asuinseutunsa, kieliryhmänsä, ja voisi tässä lisätä oman oppiaineensa ja tiedekuntansa puitteissa. Nämä sosiaaliset määreet ovat Beckien kuvaamina ns. Zombikategorioita, jotka muistuttavat länsi-intialaisen saaristo-maailman woodoo-kultin zombiolemuksia. Ne ovat kuolleita, mutta kuitenkin ne olemuksillaan hallitsevat ihmisten ajatusmaailmaa.

Individualisaatiolle en ole löytänyt käypää suomalaista käännoä, vaikka olen puhunut yksilöllistymisestä. Beckien esityksessä pääpainoksi tulee oikeastaan se, mitä individualisaatio ei ole. Se ei heidän mukaansa merkitse, että ihmiset olisivat yhteiskunnan institutioista riippumattomia tai että yksilön elämää olisi pidettävä ainutlaatuisena. Se merkitsee, että yksilöiden itseänsä toteuttaminen yhä enemmän on heidän oma asiansa ja heidän omalla vastuullaan. Nykyihminen on Beckien mukaan tuomittu jatkuvaan aherteluun ja hänen epäonnistumisensa on hänen oma syynsä.

Ulrich Beck, joka on riskiyhteiskunnan käsitteen kehittäjä, puhuu nyt riski-bibliografioista ja tee-se-itse elämäkerroista.

Beckien kirjassa keskustellaan keskeisistä nykypäivän ilmiöistä. Kirja on täynnä aforistisia totuuksia, jotka kuitenkin samalla ovat teräviä havaintoja. Moni ajattelijana on ennen Beckejä tähdentänyt miten suuret kertomukset ovat olleet menettämässä valovoimaansa ja miten ennen käytetyt suuret luokitukset, luokajakako sekä jako oikeistoon ja vasemmistoon, ovat menettämässä selityskykyänsä. Sillä, että kirja sisältää aforistisia totuuksia, tarkoitan juuri sitä, että Beckit ovat tehneet teräviä havaintoja, mutta että he myös menevät liiallisuuksiin kirjoittamalla ikään kuin heidän kuvaamansa kehityspiirteet koskisivat kaikkia ihmisiä, alueita ja ryhmiä. Siitä huolimatta he kirjoitustyyllillään paljastavat uusia ja käsitteäkseni erityisesti sivistyneistöä koskevia kehityspiirteitä.

Tärkeä ja ehkä nimenomaan yliopistosivistyneistöä koskeva vavahduttava Beckien kertomus koskee työllisyyttä ja työttömyyttä. He tähdentävät miten eurooppalaisiin yhteiskuntiin on syntynyt uusi työllisyyden-työttömyyden muoto, jonka he englannin kielellä kuvaavat sanoilla "fragile, flexible employment", heiveröinen, vaihteleva työllisyys. Meillä tätä muotoa ei ehkä riittävästi tunnisteta, koska meikäläinen poliittinen keskustelu on opettanut meidät ottamaan työllisyyttä ja työttömyyttä toisiansa poissulkevinä kategorioina.

Beckit kuvaavat miten eurooppalaiset ihmiset lisääntyvästi elävät kädestä suuhun ja saavat ansionsa vaihtelevista lähteistä. Monet eivät ole jatkuvasti, mutta kuitenkin silloin tällöin työttöminä, ja heidän ansionsa myös huomattavasti vaihtelevat ajasta toiseen. Beckien mukaan vanha työyhteiskunta on monessa suhteessa jo elänyt aikansa, mutta meillä ei vielä ole sopivia käsitteitä kuvaamaan uutta tilannetta. Jokainen tänään eurooppalaisessa yliopistossa työskentelevä voi kuitenkin omassa työympäristössään tunnistaa kuvattua ilmiötä.

Miltei kaikissa yliopistollisissa laitoksissa on päteviä tutkijoita, joiden tämän hetkinen elämäntilanne on "fragile, flexible employment". Kenties on laihaa lohtua siinä, ettei se koske vain meikäläisiä, vaan oikeastaan kaikkia maailman yliopistoja, mutta se ei ratkaise itse ongelmaa. Totta puhuen on myös niin, etten sekä ikäni että omien historiallisten kokemuksieni takia pysty täysin tiedostamaan mi-

ten nykyiset heiveröisessä ja vaihtelevassa työllisyystilanteessa elävät tutkijat kokevat asemansa. Vaikka emme silloin selvästi tiedostaneet tilannettamme ja angsteja oli monenlaisia, on kuitenkin myönnettävä, että kun 1950-luvun lopussa tulin nuorena professoriksi, yliopistomaailmaan oli nopeasti tulossa sekä uusia virkoja että korkeakouluja. Lupaaville tutkijoille oli jatkuvasti avautumassa yliopistollisia virkoja. Näin ei tällä hetkellä ole. Toisaalta nykyään on huomattavasti enemmän ja kunnolla palkattuja tutkijan virkoja kuin muutama vuosikymmen sitten. Ne ovat kuitenkin tilapäisiä ja aikamääreihin sidottuja. Tutkijan virkojen ja tehtävien tilapäisyys verrattuna olemassa oleviin yliopisto-opettajien virkojen suhteelliseen vähyyteen ja niihin pyrkivien suureen lukumäärään olisi otettava tarkan ja systemaattisen selvityksen kohteeksi.

Laiminlyöntejä ja aukkoja yliopistosivistyneistön osallistumisessa

Juuri individualisaation takia sanonta "Ein Professor ist ein Mann anderer Meinung" on ehkä vähemmän tosi kuin aiemmin. Mielestäni kuitenkin yleiset valittelut siitä, etteivät tutkijat ja yliopiston opettajat osallistu yhteiskunnalliseen keskusteluun ovat liioiteltuja. Toiset osallistuvat, toiset eivät, kuten aina on ollut asianlaita ja kuten mielestäni myös on toivotavaa. Yliopistosivistyneistöllä on, kuten tässä on tähdennetty, useita erilaisia tehtäviä. Puhuttaessa yliopistosivistyneistön aktiivisuuden ja myös yhteiskuntakriittisyyden tarvittavasta määrästä on kysymys arvioinnista, johon ei löydy täysin objektiivista mittapuuta. Käsittekseni mukaan on keskustelualueita ja aiheita, joiden käsittelyssä näkyy huolestuttavia aukkoja ja vaikenemista, kun taas joidenkin muiden asioiden kriittisessä tarkastelussa tilanne näyttää suhteellisen hyvältä. Niinpä mielestäni on suhteellisen paljon osoituksia siitä, että yliopistosivistyneistö aktiivisesti osallistuu keskusteluun, joka koskee sosiaalista tasausta ja oikeudenmukaisuutta sekä kulttuurin ja sivistyksen kehittämistä.

Toisinaan oletetaan yksipuolisesti, että ns. yhteiskuntakritiikki tulee vain vasemmalta. Lähihistoriamme kuitenkin osoittaa, että myös porvarillisesti ja keskustalaisesti ajattelevissa piireissä on syntynyt yhteiskuntakriittisiä ohjelmia ja organisaatioita. Näin on ollut ehkä

nimenomaan tiede- ja korkeakoulupolitiikan alalla kuten ilmenee *Suomen tieteen historian* äsken ilmestyneestä neljännestä osasta (*Eskola* 2002, 356-359). Niinpä perustettiin vuonna 1969 Professoriliitto, vuonna 1971 ns. Kanslersäätiö, vuonna 1972 Edistysellinen tiedeliitto ja vuonna 1974 EVA yhteiskuntakriittisinä järjestöinä pyrkimyksenä tuottaa vastavoimia aikakauden menoa ja painotuksia vastaan. Nämä porvarilliset ja keskustalaiset järjestöt ovat kuitenkin sopeutuneet maamme yleispolitiikkaan ja akateemisessa elämässä tärkeisiin tavoitteisiin eivätkä enää varsinaisesti edusta kriittisiä ääniä.

Monessa maassa esiintyy tällä hetkellä äännekkäitä oikeistoradikaalisia ja populistisia liikkeitä, jotka lietsovat vihaa muukalaisia vastaan ja joista jotkut selvästi ovat omaksuneet kansallissosialistisia ajatuskulttuureja. Niiden kaikuja näkyy joskus myös akateemisia asioita koskevissa kirjoituksissa. Suomi ja Ruotsi ovat toistaiseksi säästyneet näistä liikkeistä, mutta hyvin varoittavaa on se, että ne ovat suhteellisen voimakkaina esiintyneet sellaisissa vakaisissa demokratioissa kuten Hollannissa, Norjassa ja Tanskassa. Tämänkaltaisten liikkeiden analysointi ja paljastaminen kuuluvat mielestäni tällä hetkellä yliopistosivistyneistön tehtäviin.

Kannattaako koulutus?

Suomalaisen yliopistomaailman sosiaalisen herkkyyden puutetta on kuitenkin mielestäni tällä hetkellä havaittavissa varsinkin kahdessa asiassa ja kysymyksessä. Näistä on toisessa kysymys joko tiedostamattomasta ylimielisyydestä tai viattomuudesta. Sekä koulutuksen että koulutuksen taloudessa näkyvän aseman suhteen Suomessa pyyhkii todella hyvin. Tutkijoiden osuus työvoimasta on suuri ja korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuus on vertailevasti hyvin korkea. Vuonna 2001 esitetystä Maailman talousforumin listalla Suomea on esitetty maailman kilpailukykyisimpänä kansantaloutena. Suomi on useiden kriteerien mukaan yksi neljästä maasta, jotka nousevat tietoon perustuvien talouksien huipulle.

Voiko tässä saavutuksessa olla mitään ongelmallista? Suomi on todella huippumaita sekä koulutuksen että tieteellisen tiedon taloudellisen soveltamisen suhteen. Nämä ovat tietenkin sinänsä erinomaisia saavutuksia. Pul-

mana on siinä, että olemme, kenties erinomaisuutemme estäminä, liian vaillinaisesti analysoineet kehityksen vaihtoehtoja ja riskejä.

Tiedepolitiikka-lehden numerossa 1/2002 on opetusneuvos Reijo Laukkasen monessa suhteessa erinomainen kirjoitus "Riittääkö suomalaisten osaaminen?" (2002, 33-40). Se kuvaa suomalaisten korkeita koulutussaavutuksia ja kysyy huolestuneesti miten voimme tulevaisuudessa pitää koulutustason eturivin paikamme? Tämä on sinänsä tärkeä ja kannustettava kulttuuripoliittinen tavoite. Laukkasen artikkelin teeman kannalta ongelma on kuitenkin siinä, ettei ole lainkaan varmaa, takaa-ko korkea koulutustaso tulevaisuudessa taloudellista menestystä? Näin on toki ajateltu ei vain Suomessa, vaan käytännöllisesti katsoen kaikissa Euroopan maissa. Viime aikoina on kuitenkin ruvettu esittämään vakavia epäilyjä kansakunnan koulutustason ja taloudellisen menestyksen yksiselitteisestä riippuvuudesta.

Äskettäin julkaistu, koulutustason ja taloudellisen menestyksen yhteyttä epäilevä teos on Alison Wolfin *Does Education Matter? Myths about Education and Economic Growth* (2002). Wolf esittää esimerkkejä maista, joissa koulutustasoa on nostettu huimasti, mutta joissa talouden kehitys on suuntautunut laskuun. Hän viittaa myös maihin, esim. Sveitsiin, joissa korkeakoulututkintojen frekvenssi on Euroopan alhaisimpia, mutta jotka siitä huolimatta ovat maailman rikkaimpia. Ilmeisesti koulutustason ja taloudellisen menestyksen yhteys riippuu vankasti monesta muusta tekijästä, joiden sisältöä olisi välttämätöntä analysoida. Voimme Suomen kohdalla myös viitata siihen meillä paljolti kiellettyyn keskusteluaiheeseen, että samanaikaisesti koulutustasomme ja osaamisemme nousun kanssa on ollut ennätysmäinen työttömyys. Se koskee vieläpä myös korkeasti koulutettuja eikä vain vähiten koulutusta saaneita työläisiä. On vaarallista painottaa olevansa maailman huipulla, koska sekä huipulla olevien kriteerit että huipulla olon sosiaaliset vaikutukset saattavat olla nopeiden muutosten alaisia.

Missä on luonnontutkijain kriittinen ääni?

Toinen ongelma koskee yliopistosivistyneistön kriittisyyden kohteita. Olen rohjennut väittää, että yliopistomme tutkijoiden ja opet-

tajien kriittisyys sosiaalisissa, poliittisissa ja sivistyksellisissä asioissa on suhteellisen näkyvä sekä vasemmalla että oikealla. Se koskee ongelma-alueita, jotka erityisesti ovat humanistien ja yhteiskuntatutkijoiden käsittelemiä.

Nykyajan ihmiskunnan tulevaisuutta koskevat suuret kysymykset liittyvät kuitenkin lisääntyvästi luonnontieteisiin, fysikaalisiin tieteisiin ja biotieteisiin. On kysymys ydinvoiman käytöstä, geneettisestä ohjailusta, ekologisesta tasapainosta, saastumisen kriteereistä, ilmakemian lämpenemisestä ja miten ihmisen tulee suhtautua näihin sisältyviin riskeihin sekä riskien epätasaiseen sosiaaliseen valikoitavuuteen. Julkisesta keskustelusta heijastuu sellainen kuva, että näihin ilmiöihin viittaavat kriittiset äänet vain pienessä määrin tulevat luonnontieteiden ja biotieteiden tutkijoilta. Kriittisiä varoituksia esittävät pääasiassa vihreät, eri puolueiden ekologisesti ajattelevat ja luonnontieteiden ongelmiin perehtymistä yrittäneet maallikot. Näistä ongelmista sanoma- ja aikakauslehtien palstoilla kirjoittavat luonnontieteilijät ovat pääasiassa puolustamassa tieteellisiä tekniikkoja ja rutiineja.

Kuvani saattaa perustua harhaan, mutta ongelma on sitä suuruusluokkaa, että siitä on mainittava keskusteltaessa yliopistosivistysemme tehtävistä. On myös myönnettävä, että on bio- ja luonnontieteilijöitä (mm. U.B. Lindström, Pekka Nuorteva ja Rauno Ruuhijärvi), jotka tekevät aktiivista työtä herättäkseen lukevan ja aikaansa seuraavan yleisen tietoisuutta luonnonilmiöiden kehityksestä ja kehittyneen tieteellisen tekniikan riskeistä. Oivallista työtä ovat tehneet lääketieteen puolelta puolestaan mm. kansleri Lauri Saxén ja arkiatri Risto Pelkonen, jotka välttämättä antavat tasapuolista informaatiota sekä lääketieteen riskeistä että menestyksestä. Mainitsen havainnollistamismielessä näitä jo eläkkeelle siirtyneiden nimiä. On olemassa toki muitakin tutkijoita, jotka ansaitsisivat maininnan heidän rinnallaan. Huoleni on se onko heitä luonnon- ja biotieteilijöiden piirissä liian vähän ja onko tämä tällä hetkellä alue, jossa kuvastuu suomalaisen yliopistosivistysemme laiminlyöntejä?

*

Tiede, akateemisten tutkijoiden työhön perustuva kokonaisuus, on tänään todellinen maailman mahti, keskeinen yhteiskunnallinen insti-

tuutio, joka vaikuttaa elämämme kaikkiin piirteisiin. Tämän takia puhutaan tiedetutkijoista myös yhtenäisenä kategoriana. Monet tieteen ympärille syntyneet organisaatiot vahvistavat tätä yhtenäisyyttä ja siihen liittyviä mielikuvia. Tämä on yhteiskunnan keskeisten instituutioiden kuvauksessa asiallista ja myös yhteiskunnallisen kehityksen kannalta toivottavaa. Yliopistosivistysemme tarkastelu osoittaa kuitenkin, että akateemisilla tutkijoilla on useita ja monivivahteisia tehtäviä. Heitä yhdistää yhtenäinen tausta, yliopistoissa saatu kasvatusta ja tieteellistä tutkimusta koskevat yleiset säännöt, mutta heillä on kuitenkin erilaisia ja vaihtelevia yhteiskunnallisia funktioita. On tärkeää, ettei yliopistosivistysemme moninaisuutta byrokraattisten rationalisointien ja yhdenmukaisuutta korostavan tiedepoliittisen hahmottamistarpeen takia pyritä hävittämään. Yliopistosivistysemme moninaisuus on tosiasia, josta myös suomalainen yhteiskunta selvästi hyötyy.

KIRJALLISUUTTA

- Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elizabeth (2001): *Individualization. Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. London: Sage.
- Bourdieu, Pierre (1984): *Homo Academicus*. Paris: Les Editions de Minuit.
- Eskola, Seikko (2002): "Tiedepolitiikka ja korkeakoulut". Teoksessa Päiviö Tommila ja Allan Tiitta (toim.), *Suomen tieteen historia 4*, Helsinki: WSOY, ss. 220-391.
- Kant, Immanuel (1798): *Der Streit der Fakultäten*, Königsberg.
- Laukkanen, Reijo (2002): "Riittääkö suomalaisen osaaminen?". *Tiedepolitiikka* 27 (2002) 33-40.
- Ruostetsaari, Ilkka (1998): *Politiikan professionalisoituminen ja poliittisen luokan muotoutuminen Suomessa*. Tampereen yliopisto, Research Reports 3/1998, Poliitiikan tutkimuksen laitos.
- Wolf, Alison (2002): *Does Education Matter? Myths About Education and Economic Growth*, Harmondsworth: Penguin Books.

Kirjoittaja on akateemikko ja Helsingin yliopiston sosiologian emeritusprofessori. Kirjoitus perustuu juhlalaesitelmään Suomen akateemisten tutkijoiden (SATY) 30-vuotisseminaarissa 6.9.2002.